

Oostenrijkse Woningen in Nederland

Coen van Benthum
1057898
M.B.T.vanBenthum@student.tudelft.nl

Inhoudsopgave

I	Inleiding	i
1.	Verwoesting tijdens de oorlog	1
	De bezetting	1
	De bevrijding	1
2.	Wederopbouw na de oorlog	2
	Tekorten	2
	Systeembouw en noodwoningen	3
3.	Houten Oostenrijkse Woningen	6
4.	Beschrijving woningen	9
	Omschrijving monumentenzorg Den Haag	9
	Stedenbouwkundige situering	9
	Kavel	12
	Gevels en plattegrond	12
	Materialisatie	13
	Bouwsysteem & detaillering	15
	Typen woningen	15
	Aanpassingen aan de woningen	16
5.	Noodwoning?	17
6.	Literatuur	18
7.	Bijlagen	19

I Inleiding

Deze scriptie is het verslag van een onderzoek dat is gedaan naar houten noodwoningen die in Nederland zijn gebouwd in de periode tussen 1946 en 1948.

Na een algemene achtergrond over de verwoestingen tijdens en opbouw na de oorlog worden de houten woningen beschreven. Eerst wordt gekeken naar de stedenbouwkundige situatie van de wijken waar de woningen staan. Vervolgens wordt de woning tot in detail functioneel en technisch beschreven.

In de bijlagen zijn een aantal originele bouwtekeningen opgenomen uit het gemeentelijk archief van Den Helder. Daarnaast zijn kopieën te vinden van onder andere bouwtekeningen uit Kijkduin, een montagehandleiding, een lijst met bouwelementen en een bouwaanvraag en -vergunning.

Ik heb met veel plezier gewerkt aan de realisatie van deze scriptie. Na het schrijven heb ik echter wel het gevoel dat het huidige document slechts een 'tussenstand' is van de kennis die is op te doen over deze woningen. Ieder bezoek aan een locatie waar de woningen staan, zal nieuwe informatie gaan opleveren, evenals het interviewen van bewoners en verder archiefonderzoek.

1. Verwoesting tijdens de oorlog

De bezetting

Op 10 mei 1940 viel het leger van nazi Duitsland Nederland binnen. Na een vijf dagen durende confrontatie moest het Nederlandse leger capituleren voor de enorme Duitse overmacht. Veel schade was aangebracht op plekken waar was gevochten. Plaatsen als Wageningen en Rhenen waren zwaar beschadigd. Verreweg de meeste schade werd opgelopen in de bombardementen op Middelburg en Rotterdam. Het laatste was de nekslag voor het verzet van het Nederlandse leger, dat na het bombardement capituleerde.

Direct na de machtsovername door de Duitse bezetter werd begonnen met het plannen van de herstelwerkzaamheden. In het algemeen spraakgebruik wordt 'De Wederopbouw' gezien als de bouwwerkzaamheden die direct na de oorlog werden gestart. Het eerste 'Besluit Wederopbouw' stamt echter al van 21 mei 1940 [Poelje]. Generaal Winkelman, die de macht van de gevluchte koningin Wilhelmina overgedragen had gekregen, benoemde dr. J.A. Ringers als regeringscommissaris voor de wederopbouw. Ringers kreeg de leiding over de wederopbouw, dat het herstel van de infrastructuur, onder water gezette gebieden en wederopbouw van steden inhield. Ringers kreeg van Winkelman een soort absolute macht. Overheidsdiensten moesten met hem samenwerken, hij mocht plannen van anderen goed- of afkeuren en hij mocht onteigenen zonder dat gerechtelijke ingrepen mogelijk waren tegen zijn besluiten; zonder zijn goedkeuring mocht op wederopbouwgebied vrijwel niets worden uitgevoerd. De Duitse bezetter breidde de zeggenschap van Ringers later verder uit naar de bouwnijverheid. Hier had hij echter geen absolute macht, die moest hij delen met verschillende Duitse instanties.

De bevrijding

In het najaar van 1944 en voorjaar van 1945 werd tussen de Duitsers en de Geallieerden zware gevechten geleverd. Zuid Nederland werd in 1944 al bevrijdt van de Duitse overheersing, de officiële capitulatie van de Duitsers werd op 5 mei 1945 in Wageningen getekend.

De eerste weken na de bevrijding was overal hetzelfde beeld te zien van ontreddering en vernietiging. Vluchtelingen en terugkerende soldaten en tewerkgestelden trokken door het verwoeste land, op weg naar hun stad of familie. De schade die in de laatste maanden van 1944 en in de eerste helft van 1945 werd aangericht, was vele malen groter dan de schade van 1940. Door zware gevechten tussen de geallieerden en de Duitsers waren veel infrastructurele werken en gebouwen vernietigd in bijvoorbeeld de regio's Arnhem en Nijmegen, noord en midden Limburg en westelijk Noord-Brabant. Bovendien hadden de Duitsers voor hun aftocht de strategie van de verschroeide aarde toegepast; fabrieken waren ontmanteld en weggevoerd, evenals kapitaalgoederen als treinen en andere voertuigen. Van de bebouwde grond was ongeveer 8% onder water gelopen doordat dijken waren vernield. Van de 3,2 miljoen woningen en gebouwen er 82.000 verwoest, 40.000 zwaar beschadigd en 386.000 licht beschadigd [Kuipers]. Wegen en spoorlijnen waren niet meer bruikbaar en bruggen waren ingestort of anders onbruikbaar.

Het economisch herstel zou een enorm grootschalig en arbeidsintensief karwei worden, dat uitgevoerd moest worden in en door een land dat financieel aan de grond zat.

2. Wederopbouw na de oorlog

Tekorten

Na de oorlog werd in 1945 het ministerie van Openbare Werken opgericht¹, dat werd belast met het coördineren van de bouwnijverheid en de werkzaamheden voor wederopbouw. Ringers, die in de oorlog al het herstel van gebouwen centraal had geleid, werd benoemd tot minister. De gedachte achter oprichting van het ministerie was om werkloosheid te voorkomen door de beheersing van de tewerkstelling van bouwvakkers, en om door beheersing van de bouwnijverheid het economische leven gunstig te beïnvloeden. Het was Ringers' bedoeling om in 1946 een periode van 'geordende wederopbouw' aan te laten breken; door staatscontrole op de investeringen werd het mogelijk geacht de conjuncturele schommelingen in te perken, en zo economische schade te voorkomen. De bouwactiviteit zou volgens vast plan worden uitgevoerd, centraal geleid worden en op behoeften gericht zijn. Het bouwvolume zou door het instrument van goedkeuring door de overheid kunnen worden gestuurd.

De Wederopbouw was zowel een economisch als een architectonisch en stedenbouwkundig vraagstuk. Enerzijds moest snel worden gehandeld om de grootste nood snel te kunnen ledigen, anderzijds had iedere beslissing langdurige consequentie voor het functioneren en aanzien van een hersteld dorp of herstelde stad. De verwoeste steden en dorpen werden hersteld middels de traditionalistische stadsreparatie. Er was geen sprake van reconstructie (het letterlijk herbouwen van verwoeste gebouwen), maar van het herhalen van de belangrijkste elementen in een traditionalistische vormtaal [Poelje]. De beeldkwaliteit, eigendoms-verhoudingen en vooral ook de kleine schaal van de oude stad bleven hierdoor bewaard.

Na de oorlog groeide de bevolking snel van 9 miljoen in 1945 naar 10 miljoen in 1950 en 11 miljoen in 1960. Naast de woningen en bedrijfsgebouwen die moesten worden hersteld, was ook de infrastructuur een belangrijk aspect in de wederopbouw. Wegen en bruggen moesten worden herbouwd, erna zouden ze dienen om handel en industrialisatie mogelijk te maken. Door de aandacht voor de infrastructuur werden minder woningen en bedrijfsgebouwen gebouwd dan noodzakelijk was. De overheid regelde de bouwproductie door een systeem van toewijzing van wooncontingenten aan gemeenten. Doordat beperkt bouwvergunningen werden afgegeven, werd de economie gereguleerd groeiend gehouden, een te explosieve economische groei werd vermeden.

Het gebrek aan woningen na de bevrijding werd geschat op 400.000 à 500.000 stuks. Om deze woningen te kunnen realiseren zou de arbeidsproductiviteit en het bouwtempo drastisch omhoog moeten. Hindernissen waren een gebrek aan arbeiders, grondstoffen en energie. In de Rijksbegroting uit 1948 [...] wordt specifiek ook nog een gebrek aan leidinggevenden en de strenge winter van 1947 genoemd als oorzaak van de trage bouw. Vier voorwaarden waaraan moest worden voldaan om een redelijk bouwvolume te bereiken [Poelje]:

- geld, te besteden aan de ontwikkeling van de bouwnijverheid
- op de middellange termijn: scholing van arbeiders in het bouwvak
- de 'langzaam aan mentaliteit' die in de oorlog was gegroeid, moest worden veranderd in een instelling van efficiency en verhoogde productiviteit

¹ Later in 1945 werd het ministerie hernoemd in Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw

- rationalisatie van het bouwproces, waardoor de stichtingskosten van een bouwwerk verlaagd zouden worden. De organisatie van de bouwnijverheid moest verbeterd, onderzoek werd gedaan naar nieuwe materialen en bouwmethoden.

De helft van de gebouwde woningen waren woningwetwoningen; in opdracht van de overheid gebouwd met subsidies. Tevens droeg de staat bij aan de premiewoningen, particuliere bouw, om te voorkomen dat de monocultuur van sociale woningbouw te sterk de overhand zou krijgen.

Een nieuwe woonvorm die opkwam in deze tijd was de duplexwoning, het was een woonvorm die ontstond uit de praktijk van het 'inwonen'. Relatief ruime eensgezinswoningen van twee bouwlagen waren tijdelijk gesplitst in een apart bewoonbare beneden- en bovenverdieping. Zo konden twee gezinnen worden ondergebracht in één woning. Na de woningnood zou één gezin de woning gaan bewonen. Nadeel van de duplexwoning was het feit dat de benedenwoning niet over een behoorlijke badcel beschikte, een de bovenwoning niet over een goede keuken. Ook zogenaamde triplexwoningen werden gebouwd. Dit waren gesplitste bovenwoningen; twee etagewoningen werden gesplitst in drie kleinere woningen. Van 1948 tot 1954 werden 16.000 duplexwoningen gebouwd, en werden 1000 triplexwoningen gemaakt.

Afb: duplexwoningen aan de Perzikstraat, Amsterdam

Systeembouw en noodwoningen

De nationale bouwplannen waren structureel te optimistisch. Van de in 1946 geplande 10.000 woningen werden 1.100 stuks gerealiseerd, van de in 1947 geplande 28.000 eenheden slechts 10.000. De productie steeg dus wel exponentieel, maar nog niet voldoende. Zolang de productie achterbleef moest worden volstaan met een ander middel: de noodwoning. Onder een noodwoning werd verstaan: *een voor bewoning bestemd gebouw, of deel van een bouwwerk, dat is opgericht om op primitieve maar in verband met de moraliteit en hygiëne nog toelaatbare wijze te voorzien in een naar verwachting tijdelijk, niet op enige andere aanvaardbare manier te ledigen tekort aan woongelegenheden* [Bergvelt].

Noodwoningen werden gebouwd, ondanks de bezwaren die kleefden aan deze woningen: ze hadden een zeer beperkte plattegrond waren dus niet comfortabel, ze beschikten over weinig bergruimte, moesten worden gebouwd van ondeugdelijke materialen dus de kwaliteit liet te wensen over, hadden een slechte hygiëne en leverden door het beperkten ontwerp en de materialisatie een sjofele verschijning in het straatbeeld op. In totaal stonden in 1945 6.000 noodwoningen op het

programma om te worden gebouwd. Deze konden relatief snel worden gebouwd, omdat de gemeentelijke verordeningen konden worden omzeild mits de woning niet langer dan 10 jaar zou bestaan. In de praktijk bleek dit echter niet haalbaar, veel woningen werden veel langer dan 10 jaar gebruikt.

Ontwerptechnisch was een uniform type noodwoning ongewenst; de wooneisen liepen daarvoor te ver uiteen. Wel werd een aantal eenvoudige standaardtypen ontworpen, die als voorbeeld konden dienen voor andere ontwerpen. Door het werken met deze standaardtypen werd een mate van normalisatie en rationalisatie bereikt.

Dominante typen [Poelje, Siraa]:

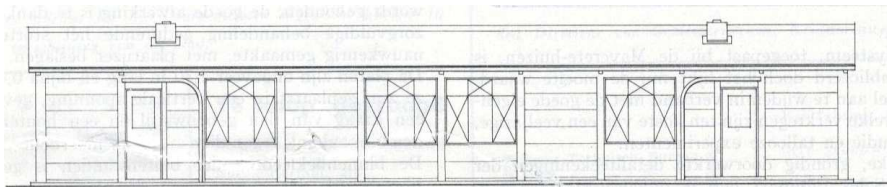
- A4, 20 m² voor gezin met 4 kinderen
- A6, 78 m²
- A7, 47 m² voor gezin met maximaal 8 kinderen
- Maycrete, engelse woning; wanden en dak werden compleet vanuit Engeland aangevoerd, binnenwerk werd uit geldgebrek in Nederland gefabriceerd.
- Nemavo systeem, betonnen buitengevels met stalen raam- en deurposten. Wordt gebruikt om duplex woningen te bouwen (o.a. in Amsterdam).
- Meerdere typen woningen werden uit Oostenrijk, Zwitserland en Zweden geïmporteerd

De ongeplande mix van noodwoningen die tussen 1945 en 1948 werd gebouwd, zorgde ervoor dat Nederlandse bedrijven eerste ervaring opdeden met de bouw van de industriële minimumwoning.

Door schaarste van bouwmaterialen en bouwvakkers kwam systeembouw onder de aandacht. Arbeidsbesparende machines konden worden gebruikt, arbeid kon worden verplaatst naar de fabriek, op de bouwplaats zelf was daardoor minder geschoold werk noodzakelijk. In 1945 werd door de overheid een type geprefabriceerde woning in het buitenland besteld; de Maycrete woning. Een aantal woningsoorten werd geïmporteerd uit Scandinavië, maar zoveel mogelijk werd

Afb: Maycrete woning in Eindhoven

[illegible]

5

3. Houten Oostenrijkse Woningen

De Oostenrijkse woningen genoemd in de vorige paragraaf waren houten noodwoningen, die door het bedrijf N.V. Nederlandse Thermobouw werden geïmporteerd uit Oostenrijk. Dat land kampte na de Tweede Wereldoorlog met een groot voedseltekort en verkocht veel woningen die konden worden betaald in 'natura'; zaden, gedroogde groenten en visconserven werden als betaalmiddel ingezet. In de tijd van gebrek aan valuta was deze betaalmethode zeer welkom.

Karakteristiek voor de woningen is de in hout opgetrokken bouwmassa, die staat op een bakstenen plint en een betonnen fundering. Hun uiterlijk is sober en zakelijk, zonder specifieke stijlenmerken. De gevelbeplanking is verticaal geplaatst op de begane grond, horizontaal op de verdieping.

Afb: Thermowoning is Huisduinen

De woningen werden als een compleet bouw pakket uit Oostenrijk aangeleverd, gemaakt door de firma 'Thermobau G.M.B.H.' in Wenen. De pakketten hout (balken, planken en complete wandpanelen) werden per trein aangevoerd en daarna ter plaatse door aannemers gemonteerd. Lokaal moest de betonnen fundering worden gestort, de bakstenen plint worden gelegd, de riolering aangesloten, de schouw en schoorstenen worden gemetseld en het dak van pannen worden voorzien. De plint fungeert als een bescherming tegen houtrot. De woningen worden ook wel aangeduid als 'Thermowoning', een naam die het vooral dankt aan het 'Thermoprincipe'. Dit is de naam voor de toegepaste isolatiemethode door middel van thermofolie die in de buitenwanden werd verwerkt. De folie heeft naar hedendaagse maatstaven een zeer beperkte isolatiewaarde, maar was voor die tijd ongebruikelijk. Naast de isolatiekwaliteiten hadden de woningen een korte lever- en bouw tijd, en beschikten over een praktische indeling en veel ruimte.

De woningen bevatten op de begane grond een woonkamer met een eethoek, een studeerkamer, een keuken, gang en wc. Op de verdieping zijn er een ouderslaapkamer, twee kinderslaapkamers met ingebouwde kasten en een kleine

badkamer. Vanuit de keuken is er een toegang naar de kleine kelder, vanaf de overloop op de verdieping kan de vloering worden bereikt. Een eenvoudig zadeldak met pannendekking herbergt de bovenverdieping.

De woningen waren in Nederland vrij duur. In Leeuwarden zijn rekeningen bewaard gebleven van ongeveer fl 18.500. Dat was inclusief de kosten van grond en het lokaal uit te voeren werk, zie bijlagen J & I. Met een aantal bijzondere wijzigingen of speciale kozijnen liepen de kosten al snel op tot meer dan fl 20.000. De woningen voldeden ook niet altijd aan de gemeentelijke bouwverordeningen. In Den Helder bijvoorbeeld was het niet toegestaan om woningen te bouwen waarvan de wanden niet uit beton of baksteen waren gemaakt, zie bijlage D. Op de bouwaanvraag voor de woningen in Huisduinen is ook te lezen dat de vensters te klein waren en de schuur juist te groot. In het document is terug te vinden dat het Plaatselijk Bureau voor de Wederopbouw toch toestemming verleent voor de bouw. Door de woningnood die heerste werd de bouwvergunning voor de wijk in Huisduinen dus toch afgegeven, zie bijlage E.

Ondanks de hoge prijs en de problemen met de gemeentelijke werden veel van deze woningen in Nederland gebouwd. In 1948 werden ongeveer 800 stuks geïmporteerd [Bouw 1946]. Een aantal woningen vond zijn weg naar Nederland via het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting, die ze via de provinciale instanties verdeelde over de zwaarst getroffen gemeenten of verkocht aan particulieren en bedrijven; onder andere Philips in Eindhoven.

De verdeling van de woningen over de provincies:

Limburg	200
Brabant	230
Gelderland	100
Zeeland	30
Noord-Holland	100
N.O.-Polder	100
Overig	40
Totaal	800

In Nederland heerste geen traditie van houtbouw. De ervaringen van de bouw van de eerste woningen in 1946 in Bennekom, waren niet positief. (bijlage H) Het gebruikte hout was kwalitatief niet naar de norm, en de montage voldeed niet aan de eisen. Nadat versterkingen in de vorm van extra verstijvingen en verankeringen werden aangebracht werd wel aan de eisen voldaan. Ook werden montagevoorschriften geschreven, die bij elk huis werden meegeleverd. Tenslotte werd vanuit het Ministerie van Wederopbouw assistentie aangeboden bij de montage in de vorm van een opzichter. Zie bijlagen C & M.

De woningen werden gebouwd in de volgende plaatsen:

Aldeboarn	Gorredijk	Schijndel
Beetsterzwaag	Harderwijk	St.Michielsgestel
Bennekom	Heerenveen	Tilburg
Bergeijk	Heerlen	Uden
Best	Helenaveen	Valkenswaard
Borculo	Helmond	Venlo
Boxtel	Hoogeveen	Vlijmen
Brunssum	Huisduinen	Vlissingen
Cuijk	Krabbendijke	Vught
Deurne	Kijkduin	Wageningen
Drachten	Leeuwarden	Weert
Doetinchem	Markenesse	Wolvega
Eindhoven	Nijmegen	Zelhem
Emmeloord	Oss	Zwolle
Ens	Renkum	Zwollerkerspel
Geleen	Roermond	

De woningen worden in detail beschreven aan de hand van gegevens die zijn gevonden in de archieven van de gemeenten Den Haag en Den Helder. Tevens is onderzoek ter plaatse gedaan.

4. Beschrijving woningen

Omschrijving monumentenzorg Den Haag

In het archief van Monumentenzorg Den Haag is de volgende tekst opgenomen, die een nauwkeurige algemene omschrijving van de woningen biedt.

Adres: Scheveningselaan 155-157-159-161-163-165-167, Katwijkselaan 63 en 65, Zandvoortselaan 140, Meer en Boslaan 112-114.

Op 28 juli 1948 dient de directeur Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting van de gemeente Den Haag een aanvraag in met betrekking tot een bouwplan aan de Scheveningselaan, Katwijkselaan, Zandvoortselaan en Meer en Boslaan voor het bouwen van 13 woningen van uit het buitenland aangevoerd hout. De globale bouwkosten zijn Fl. 271.740,-. De werkbaas c/q uitvoerder voor dit project is de N.V. Aannemersbedrijf v/h Zwolsman uit Den Haag. De toenmalige Minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting besloot op 13 november 1948 om een toekenning van steun uit 's rijks kas te verlenen ten behoeve van de bouw van deze houten Oostenrijkse woningen.

Het uiteindelijke totale bouwplan omvat een groep van negen en vier houten eengezinswoningen op stenen voetmuur elk met een stenen bergplaats gelegen op gemeentelijk terrein kadastraal bekend als gemeente Loosduinen, sectie H nos.3374 (ged) en 3398 (ged). De woningen op nagenoeg vierkante plattegrond gelegen, bestaan uit een parterre met kapverdieping. De rabatdelen op de gevels zijn op de parterre vertikaal en op de verdieping horizontaal aangebracht. Oorspronkelijk bestond het bouwplan (op tekening) uit 15 woningen, twee woningen zijn echter vervallen welke in het westelijke deel van het bouwplan waren geprojecteerd.

Thans zijn er van dit plan nog 12 houten Oostenrijkse woningen aanwezig. Eén woning is echter verdwenen, het betreft de Katwijkselaan 11, deze is in 1963 door brand verwoest.

Stedenbouwkundige situering

Voor de stedenbouwkundige situatie worden 4 plaatsen vergeleken.

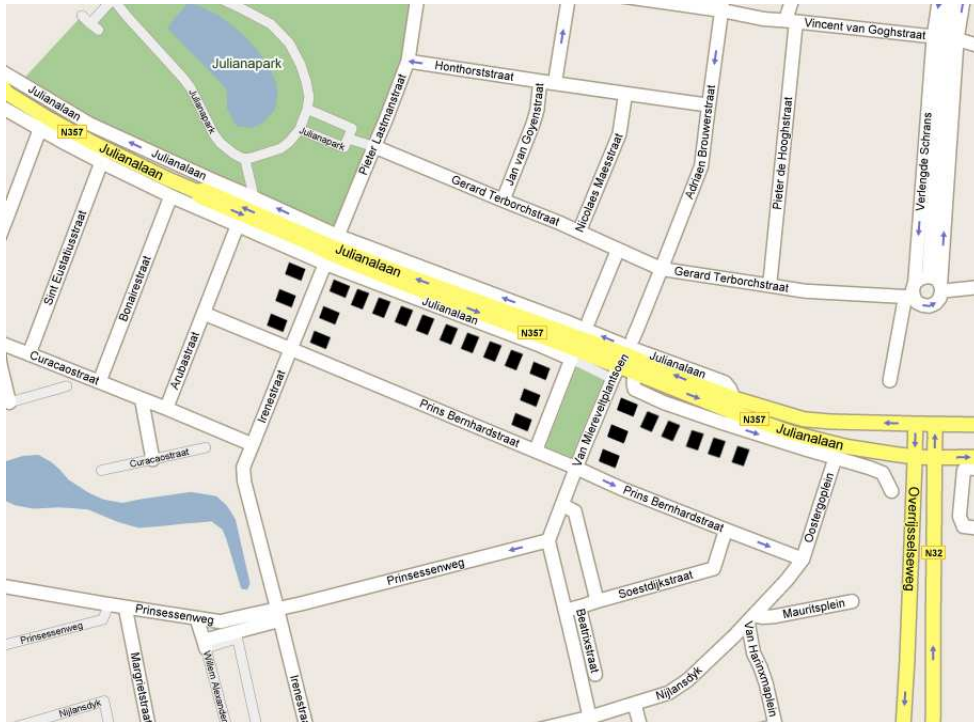
<i>Plaats</i>	<i>Straat</i>	<i>Aantal</i>	<i>Origineel</i>
Boxtel	Leenhoflaan	6	Veel verbouwd
Huisduinen	Badhuisstraat		Veel verbouwd
Kijkduin	Scheveningselaan, Katwijkselaan	12	Weinig verbouwd
Leeuwarden	Julianalaan, Miereveltplantsoen, Irenestraat/ Prins Bernhardstraat	25	Onbekend

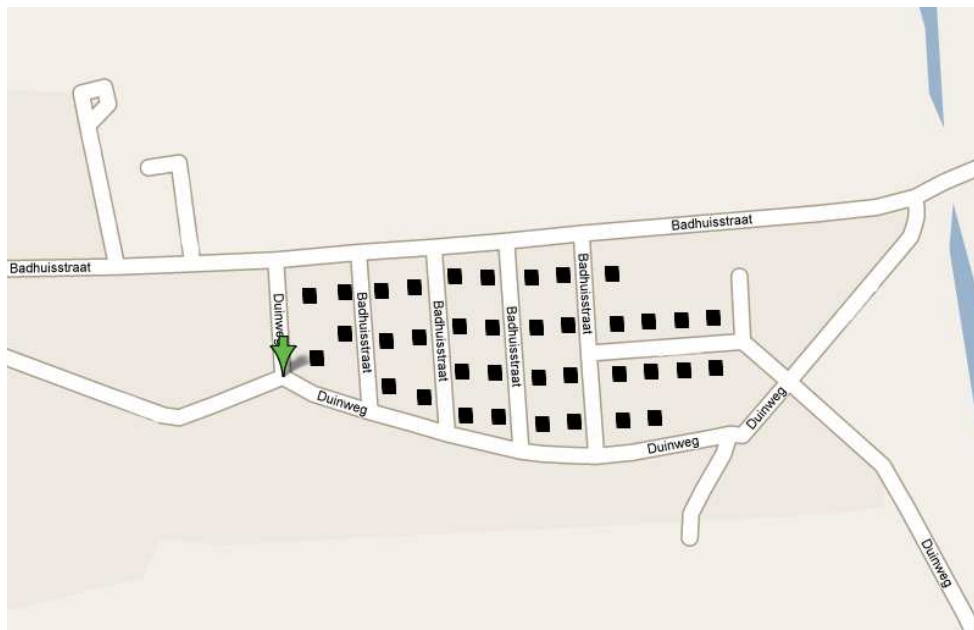
Afb: Ligging van de 6 woningen in Boxtel

Afb: Ligging van de 12 woningen in Kijkduin

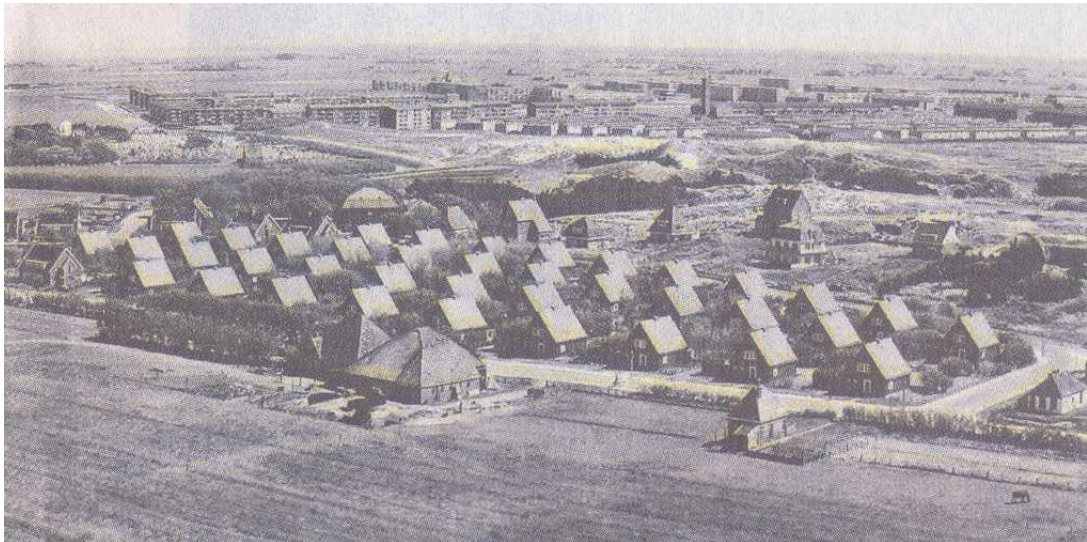

Afb: Ligging van de 25 woningen in Leeuwarden

Afb: ligging van de woningen in Huisduinen

Zie voor luchtfoto's bijlage U.

Afb: Oostenrijkse woningen in Huisduinen in 1961

In de vergelijking tussen de plaatsing van de woningen in de verschillende steden en dorpen zijn geen gezamenlijke kenmerken te vinden. Hoewel de woningen wat betreft type en soort bouw niet pasten in hun omgeving, werd in de periode waarin de woningen werden gebouwd blijkbaar weinig aandacht besteedt aan de relatie tussen de houten woningen en bestaand stedelijk weefsel. Dit kan verschillende redenen hebben, maar was waarschijnlijk te wijten aan het grote gebrek aan woonruimte; de maatschappelijke taak was om zo snel mogelijk veel onderkomens voor mensen te realiseren. Stedenbouwkundige nadelen werden daarbij blijkbaar op de koop toe genomen. Een andere reden is dat de woningen werden gezien als een tijdelijk onderkomen.

De tuinen van de woningen aan de Scheveningselaan in Kijkduin grenzen direct aan het duingebied, waardoor de ruimte om de woningen heen groot is. De woningen in Huisduinen zijn omgeven door bomen, waardoor de woningen in de zomer besloten zijn. In Leeuwarden liggen de woningen aan een grote doorgaande weg. Zie ook bijlagen A & R.

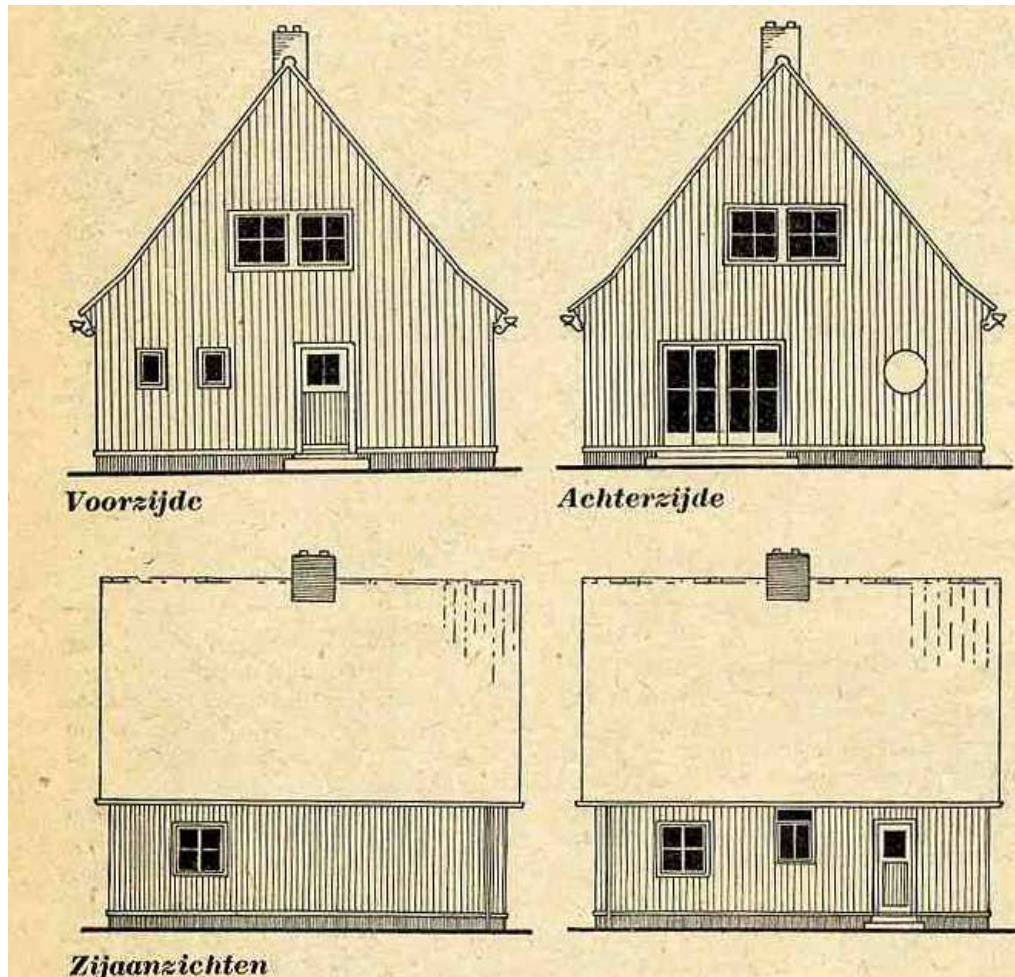
Kavel

Alle woningen zijn vrijstaand gebouwd, wat voortkomt uit de eis van brandveiligheid. Om te voorkomen dat brand zou overslaan van de ene woning naar de andere, werden alle woningen voldoende ver uit elkaar geplaatst. Opvallend is dat de woningen in Leeuwarden dichter bij elkaar staan dan in de andere onderzochte steden. Waarschijnlijk is dit te wijten aan een gebrek aan meer ruimte toen de woningen werden gebouwd. De voordeur is gelegen aan de zijkant van de woning. In de ruime tuin staat een stenen schuurtje of garage.

Gevels en plattegrond

De woningen bestaan uit een begane grond met een kapverdieping. De gevels zijn uitgelijnd op een raster van 125 cm (binnenkant buitengevel). Het raster resulteert in een zeer rationele gevel. Per gevel is een klein aantal vensters met kleine vierkante ruitjes en/of deuren. De gevels van de woningen zijn uitgevoerd in hout. Op de begane grond zijn verticaal geplaatste rabatdelen bevestigd, op de

verdieping is potdekselwerk gebruikt. De woningen beschikken over een vrijwel vierkante, rationele, plattegrond: de buitenmaten zijn 7,75 * 8,98 meter. Op de begane grond is een kleine entree, keuken, woonkamer met eetkamer en een aparte studiekamer. De verdieping bestaat uit een overloop, drie slaapkamers en een douchecel. Zie ook bijlagen B & P.

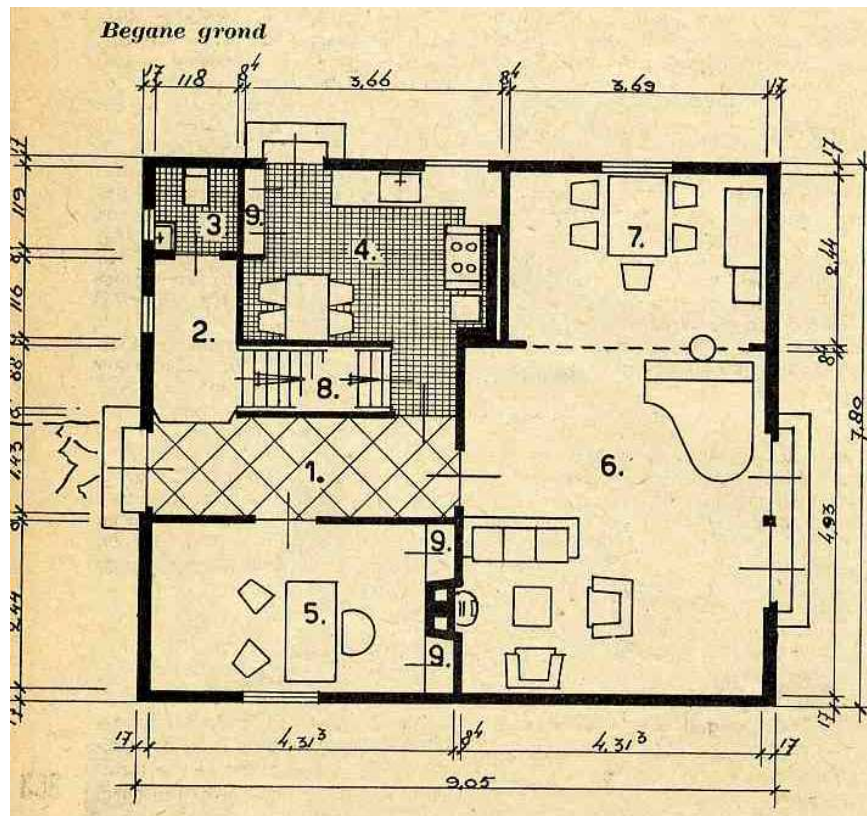

Afb: gevels (hier getekend met alleen verticale rabatdelen)

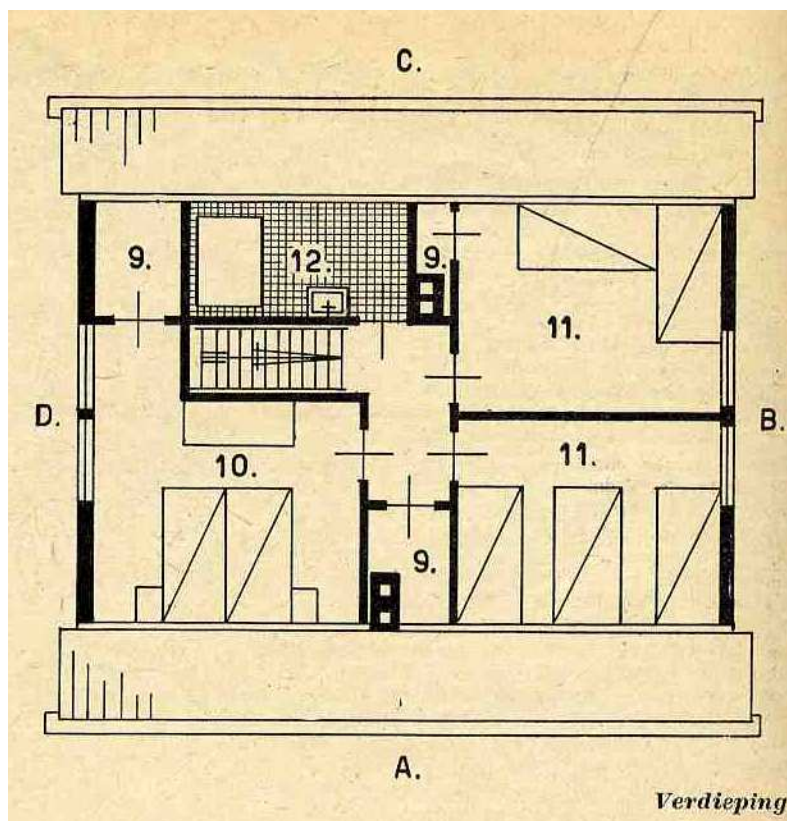
Materialisatie

Het meest gebruikte materiaal in de woning is hout. In Oostenrijk is hout in overvloed aanwezig en houtbouw is in de Alpenlanden traditie. De fundering en begane grondvloer zijn van beton, de plint (30 cm) van metselwerk. De binnenwanden, vloeren en dak zijn van hout. Ieder huis beschikt over twee bakstenen schoorstenen, één voor rookafvoer vanuit de keuken, de andere voor rookafvoer van de gaskachel in de woonkamer. Raam- en deurkozijnen zijn uitgevoerd in hout.

De gevels zijn geschilderd of gebeitst, meest donkerbruin, soms in een creme-achtige kleur. Het dak is gedekt met oranje dakpannen. Zie ook bijlagen N t/m P.

- 1 entree
- 2 portaal
- 3 toilet
- 4 keuken
- 5 studeerkamer
- 6 woonkamer
- 7 eetkamer
- 8 trap
- 9 muurkast(en)
- 10 ouderslaapkamer
- 11 slaapkamer
- 12 douche

Bouwsysteem & detaillering

De Oostenrijkse woningen waren geprefabriceerde bouwpakketten. Omdat in Nederland deze manier van bouwen in 1948 relatief onbekend was, verzag het Ministerie van Wederopbouw de pakketten van een montagehandleiding, zie bijlage C. In de tekst van de handleiding wordt zelfs expliciet genoemd dat de woningen afwijken van de gebruikelijke stapelbouw bij houten woningen. Onder andere wordt een beschrijving gegeven van: het structurele draagsysteem, het lossen en opslag van de elementen en de aanleg van de fundering. Daarnaast wordt in de handleiding gedetailleerd aangegeven hoe de woning moet worden gebouwd door de plaatsing en het onderling verbinden van wandelementen, balken en vloerplaten toe te lichten. De handleiding werd aangevuld met een bouwtekening. Samen waren ze voor aannemers voldoende om de woningen te kunnen bouwen.

Het gebruikte bouwsysteem is houtskeletbouw, tot dan toe in Nederland vrijwel niet gebruikt. De gevel is op een raster van 125 cm uitgelijnd, de hartafstand van de balken die de vloer dragen is de helft ervan; 62,5 cm.

Op detailtekeningen (bijlagen B & T) van de woningen is te zien welk bouwsysteem voor de woningen is gebruikt. De binnenwand is aangebracht op stijl- en regelwerk, waarop ook weer direct de buitenwand is bevestigd. De constructie is erg licht en slank uitgevoerd, isolatie is in de vorm van een thermische folie aanwezig. In Nederland was traditioneel metselwerk het meest gebruikte 'systeem'. De woningen werden echter volledig als pakket aangeleverd; wanden, verdiepingsvloer en vloeren en dakbalken konden op de lokaal aangebrachte fundering worden geplaatst. Zie bijlage F voor een complete lijst van onderdelen. De fundering en kelder werden in het werk gestort, de plint en de schoorstenen van metselwerk ter plaatse opgetrokken.

Uniek aan de Oostenrijkse woning waren de wandelementen, die al waren vorgeproduceerd. Ze bestonden uit onderling verbonden planken, waarin sparingen voor deur- en raamkozijnen waren aangebracht. Uit de montagehandleiding is af te leiden dat de elementen via een pen-gat verbinding met elkaar werden verbonden. Vervolgens werd de zo ontstane binnenwand aan de regels en hoekstijlen bevestigd. Ook de vloer bestond uit vloerdelen. De delen werden op de vloerbalken gespijkerd, waardoor een stijf vlak ontstond.

Typen woningen

Aan de hand van het bouwbestek uit Leeuwarden zijn twee typen woningen te onderscheiden; type A en type B. Het enige af te leiden bouwkundig verschil tussen beide typen is het schuurtje dat bij type B werd gebouwd. Zie bijlage G.

Vanuit de bouwtekeningen uit Kijkduin en Huisduinen (bijlagen B & Q) is een aantal andere verschillen af te leiden; de grootte van de kelder en de schoorsteen. In Huisduinen is onder de trap naar de verdieping een kleine, ondiepe kelder gebouwd. Deze kan dienst doen als bijvoorbeeld voorraadkast, de ruimte is te laag om in te kunnen staan. Onder de woningen in Kijkduin is een andere kelder gebouwd, onder de gehele keuken. Deze kelder is dus groter en dieper. De kelder is, doordat hij lokaal werd uitgevoerd, eigenlijk onafhankelijk van de bovenbouw gemaakt. Dat kon zonder problemen worden gedaan, zolang de plek van de funderingsbalken niet werd veranderd. Natuurlijk moest de lokale staat van de bodem een kelder toelaten. In Huisduinen hebben de woningen één schoorsteen;

de twee rookkanalen uit de woonkamer en de keuken komen op de zolder samen in een schoorsteen. In Kijkduin hebben de woningen twee schoorstenen.

Aanpassingen aan de woningen

De meeste woningen zijn in de loop van de afgelopen 60 jaar aangepast. Van bouwtechnische aard is het vernieuwen van de kozijnen, waarmee vaak ook de indeling binnen het venster is veranderd. Op de bouwtekeningen is te zien dat een raam altijd uit meerdere kleine ruiten bestaat. Nieuwe ramen zijn meestal modernere uitvoeringen, zonder kleine vensters. De woning krijgt door deze aanpassing zeker een modernere uitstraling, hoewel de aanpassing niet erg groot is. Bij veel woningen is in het dakvlak een dakraam aangebracht (de grootte en het aantal varieert per woning). Het dakraam zorgt voor extra licht op de zolder, zonder dat het beeld van de woning sterk wordt verstoord.

Opvallend is dat het aantal woningen dat zodanig is verbouwd dat het beeld wel sterk wordt aangetast in Kijkduin relatief klein is, terwijl in Huisduinen vrijwel geen enkel huis onaangepast is. Een reden voor dit verschil is op basis van de bekende gegevens niet te geven.

In Kijkduin is een aantal woningen uitgebreid met een vrijstaande garage; deze is gebouwd op de plek van de stenen schuur. Zie bijlage S. Bij een aantal andere woningen is een kleine berging of bijkeuken aan de woning gebouwd.

In Huisduinen is het grootste gedeelte van de woningen minimaal uitgebreid met één of twee dakkapellen en/of een aangebouwde garage. Een aantal woningen is veel drastischer verbouwd, wat soms resulteert in minstens een verdubbeld woonoppervlak. Van het originele beeld van de woning blijft in deze gevallen weinig over. Zie Bijlage O.

5. Noodwoning?

De houten oostenrijkse woningen zijn niet herkenbaar als noodwoning. In hedendaagse terminologie zou het een vrij ruime vrijstaande woning kunnen worden genoemd; een vloeroppervlak van ongeveer 100 m² en een tuin met schuur of garage. De woningen verkeren in een uitstekende technische staat. Het houtwerk van de gevels wordt niet snel aangetast, wat een bewijs is van de kwaliteit van de constructie, detaillering en de houten elementen zelf. Daarnaast is de plaatsing van de woningen op een ruim kavel en de stedenbouwkundige situatie; de straten in bijvoorbeeld Kijkduin waaraan de woningen staan zijn rustig, in de wijk rond de noodwoningen staan veel vrijstaande huizen en een aantal kantoorgebouwen. Huisduinen is een rustig dorp, waar de woningen omgeven zijn door groen.

De woningen voldoen dus wat betreft materialisatie en uitvoering niet aan de definitie van 'noodwoning' zoals eerder beschreven; een sjofele verschijning in het straatbeeld van belabberde bouwtechnische kwaliteit. De als voorbeeld kort beschreven Maycrete woningen zijn van een veel mindere statuur, die veel beter voldoen aan deze definitie.

De term 'noodwoning' voor de houten woningen is een term die is gebruikt omdat de woningen werden gebouwd in de periode van de wederopbouw. In die tijd werd waarschijnlijk aan veel woningen die snel moesten worden gebouwd de naam 'noodwoning' gegeven. De uitvoering van de woningen is wat betreft materiaalkwaliteit, grootte en stedenbouwkundige ruimte veel te luxe om van een echte noodwoning te spreken.

6. Literatuur

Boeken

Amsterdamse raad voor de monumentenzorg - Het Nemavo-Airey systeem in Amsterdam.

D. Bergvelt - Veertig jaar later. Amsterdam, 2004.

W.W. Floet & E. Gramsbergen - Zakboek voor de woonomgeving. Rotterdam, 2001.

A. Hebly & C. Boekraad - Bouwen in de wederopbouwstad. Delft, 1994.

M. Kuipers - Toonbeelden van de wederopbouw. Zwolle, 2002.

R. Lijbers, C.C.F. Thijsen & H. Westra - Woningvoorraad '45 - '75. Delft, 1984.

S.O. van Poelje & S.F.L. van Wijnbergen - De Wederopbouwwet. VNG, 1951.

H.T. Siraa - Een miljoen nieuwe woningen. Delft, 1989.

Artikelen

J.A. Ringers - Bouwplan 1946. In: Bouw, 1946.

A.H. van Rood - Montagebouw voor woningen. In: Bouw, 1946.

Tweede kamer, Rijksbegroting voor het dienstjaar 1948, 600 IX A 6, blz. 24 e.v.

Websites

http://members.chello.nl/~b.douma1/locaties_oostenrijkse_woningen/index.html

Overig

Bouwtekeningen uit archieven gemeente Den Haag (kopieën) en gemeente Den Helder (originelen).

Lijsten en bestek uit archieven gemeenten Den Helder, Leeuwarden en Boxtel

Foto's genomen in Kijkduin en Huisduinen.

Gesprekken met bewoners (familie Nottrot; wonen in noodwoning: Duinweg 88, Huisduinen).

Mailwisseling met bewoners van Oostenrijkse woningen in Leeuwarden en Boxtel

7. Bijlagen

Nr	Omschrijving	Bron
A	Stedebouwkundige situatie woningen	Gemeente Den Helder
B	Bouwtekeningen Oostenrijkse woning	Gemeente Den Helder
C	Handleiding voor bouw van Oostenrijkse woning	Gemeente Den Helder
D	Bouwaanvraag Oostenrijkse woning	Gemeente Den Helder
E	Bouwvergunning Oostenrijkse woning	Gemeente Den Helder
F	Verzendlijst onderdelen Oostenrijkse woning	Archief Landwehr
G	Bestek & voorwaarden bouw Oostenrijkse woning	Archief Douma
H	Bekendmaking: Kwaliteit Oostenrijkse woningen	Archief Douma
I	Aanvraag toegemoetkoming bouwkosten Oostenrijkse woning	Archief Douma
J	Rekening Oostenrijkse woning	Archief Douma
K	Openbare aanschrijving bouw Oostenrijkse woningen	Archief Douma
L	Gemeentelijk besluit gunning bouw	Archief Douma
M	Gedeelte Rijksbegroting 1948	Archief Landwehr
N	Foto's woningen in Kijkduin	Eigen materiaal
O	Foto's woningen in Huisduinen	Eigen materiaal
P	Foto's interieur in Huisduinen	Eigen materiaal
Q	Bestektekening Oostenrijkse woning	Gemeente Den Haag
R	Stedebouwkundige situatie woningen	Gemeente Den Haag
S	Aanpassing met garages	Gemeente Den Haag
T	Kelder en detaillering woningen	Gemeente Den Haag
U	Luchtfoto's van locaties	Google Earth

Kijkduin

Afb: Noodwoningen aan de Zandvoortselaan

Afb: Noodwoningen aan de Scheveningselaan, noordelijke richting

Afb: Noodwoning aan de Zandvoortselaan, 'close-up'

Afb: Noodwoningen aan de Scheveningselaan, zuidelijke richting

Kijkduin

Afb: Houten gevel met stenen voet

Afb: Uitbreiding met bijkeuken

Afb: Aanpassing van gevelkleur

Afb: Bijgebouwde garage

Huisduinen

Afb: Vrijwel originele woning, kleine uitbreiding met dakraam

Afb: Uitgebreide en in afwijkende kleur geverfde woning

Afb: Aangepaste woningen aan Duinweg

Afb: Sterk uitgebouwde woning